

Etikai szempontok a könyvtároshallgatók termelési gyakorlatában

Milan VOKROJ

A szerző "Etický aspekt práce se čtenáři" (Az olvasókkal való munka etikai aspektusa) c. cikke alapján (Knižničný zborník, 1972. 129-157. p.) FUTALA Tibor készített tömörítvényt.

Csehszlovákiában is előírás, hogy a könyvtároshallgatóknak termelési gyakorlaton kell részt venniük. A gyakorlaton szerzett tapasztalatok nemcsak a szakmai tudás, hanem a hivatástudat és a közösségi érzés alakulására is jócskán kihatnak. Ezért a gyakorlatvezetőknek arra kell törekedniük, hogy ez a hatás pozitív legyen. Az eredmény egyik előfeltétele, hogy a gyakorlat egésze és minden mozzanata során érvényesüljenek az etikai szempontok.

Forrásunk szerzője a piseki járási könyvtár igazgatója. Könyvtárában eddig a könyvtáros középiskolák több mint ötven tanuló párja volt termelési gyakorlaton. Alább ismertetett tanulmányában úgy összegezi ezzel kapcsolatos élményeit és tapasztalatait, hogy közben a gyakorlatvezetésnek erkölcsi fütöttségű és az olvasóra hangolt utmutatója kerekedik ki a tolla alól.

A GYAKORLAT ELSŐ FÁZISA A MEGFELELŐ ORIENTÁLÁS

BELÉPÉS A KÖNYVTÁRBA

Az a pillanat, amikor a fiatalember vagy a fiatal lány - s a gyakorlat kezdetén legtöbbször ez a tipikus helyzet - hirtelen idegen környezetben találja magát, s bőröndjét szorongatva belép a könyvtár irodájába, a későbbiekben igencsak közrejátszik a kölcsönös kapcsolatok alakulásában és a hallgató jellemének megítélésében. Az a konvencionális csiszoltság, amely a hallgatókat átségítené az első "szemrevételezés" feszültségein, csak a tapasztaltabbak sajátja. A fiatal ezért zavarát, amely az ismeretlentől való félelemmel keveredik, olykor megjátszott könnyelműsködéssel, olykor agresszivitással, olykor pedig rabszolgai alázkodással palástolja, s első megnyilvánulásai is eszerint alakulnak. A könyvtárosok pedig máris megalkották első, ráadásul makacs ítéletüket - előítéletüket - a hallgató jelleméről, um.

- gőgös, zajos, huligán, nevetlen, feltűnési viselkedésben szenvedő,

- akaratgyöngye, tanácstalan, lagymatag, mesüge, félénk.

Minél jelentősebb a korkülönbség a gyakorló és a könyvtárosok között, annál nagyobb és meghatározóbb kihatásu lehet az első benyomás feszültsége. Ilyenkor kell - kellene - az igazgatónak közbelépnie, aki ui. időben értesült a hallgató jöveteléről.

Nem szabadna előfordulnia a következő szituációnak: a gyakorlatra érkezett a kölcsönző sarkában álldogál, várva, hogy valaki majdcsak felkarolja őt. A kölcsönző pultnál azt mondták neki, hogy az igazgató értekezletre ment, s nem tudja senki, mikor tér vissza. S azt sem tudja senki, hogy hol fog lakni a jelölt. A könyvtárból áttelefonálnak abba a hivatalba, ahol az igazgatónak értekeznie kellett volna. Csakhogy ott sem találják. Ez a helyzet, amely nem is olyan ritka, azt az egész könyvtárra átterjedő benyomást kelti a hallgatóban, hogy itt iszonyatos káosz uralkodik. S ez a munkábaállásnál a lehető legnegatívabb hatás.

AZ ÉLETKÖRÜLMÉNYEK BIZTOSÍTÁSA

Legkedvezőbb, ha a gyakorlatra párban érkezőket diákinternátusban tudjuk elhelyezni, lehetőleg külön kétágyas szobában. Az internátus házi-rendje eleve kedvező materiális és erkölcsi kereteket teremt a gyakorlatozók számára. Másfajta kollektív szálláshely igénybevétele nem célszerű, bár nem mindig lehet elkerülni, mivel a legtöbb hallgatónak nincs elég pénze ahhoz, hogy magánházaiban szálljon meg. (Kedvező elhelyezés még a könyvtár vendégszobája, csakhogy ezzel kevés könyvtár dicsekedhet.)

Mindenesetre vigyázni kell, nehogy a hallgatók "kirugjanak a hámból", ami, különösen kisebb településeken, még a könyvtárat is rossz hirbe hozhatja.

Ha nem figyelünk oda, az elhelyezés kényszerüsei miatt az ártatlanokra is könnyen ráhuzhatjuk az erkölcsi "vizeslepedőt". Pl. Két munkásszálláson lakó leányhallgató - mondták a gyakorlat befejezése után pletykálkodók - éjfélig kártyázott, a házirend előírásai ellenére idegeneket fogadott a szobájában, ricsajjal zavarta az éjszakai csendet. A könyvtár - szerencsére - baráti levélben kérte fel a lányokat: írják meg, hogy miként is volt ez a dolog. Válaszukból, amelyben bocsánatot kértek a könyvtártól, hogy kellemetlenségeket okoztak nekik, kiderült, hogy az "éjszakai életnek" nem ők voltak a kezdeményezői, sőt kifejezetten szenvedő alanyai voltak. Később bebizonyosodott, hogy igazat irtak. Levelük a "beat-ifjuság" morális érzékenységéről vallott.

A gyakorlatvezetőnek nem előírt kötelessége, hogy törődjék a gyakorlaton résztvevők étkezésével. A tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a hallgatók legalább kétharmada nem érkezik rendszeren. Vannak, akik mindjárt az elején "kiköltekeznek", s aztán nincs más lehetőség, mint a nadrágszija összehúzása, s vannak olyanok is, akik tudatosan kuporgatnak, hogy valami "divatos cucchoz" juthassanak így hozzá. Hasonlóképpen gyakori eset, hogy a hallgatók - félve a komplikációktól - eltitkolják kisebb-nagyobb betegségüket.

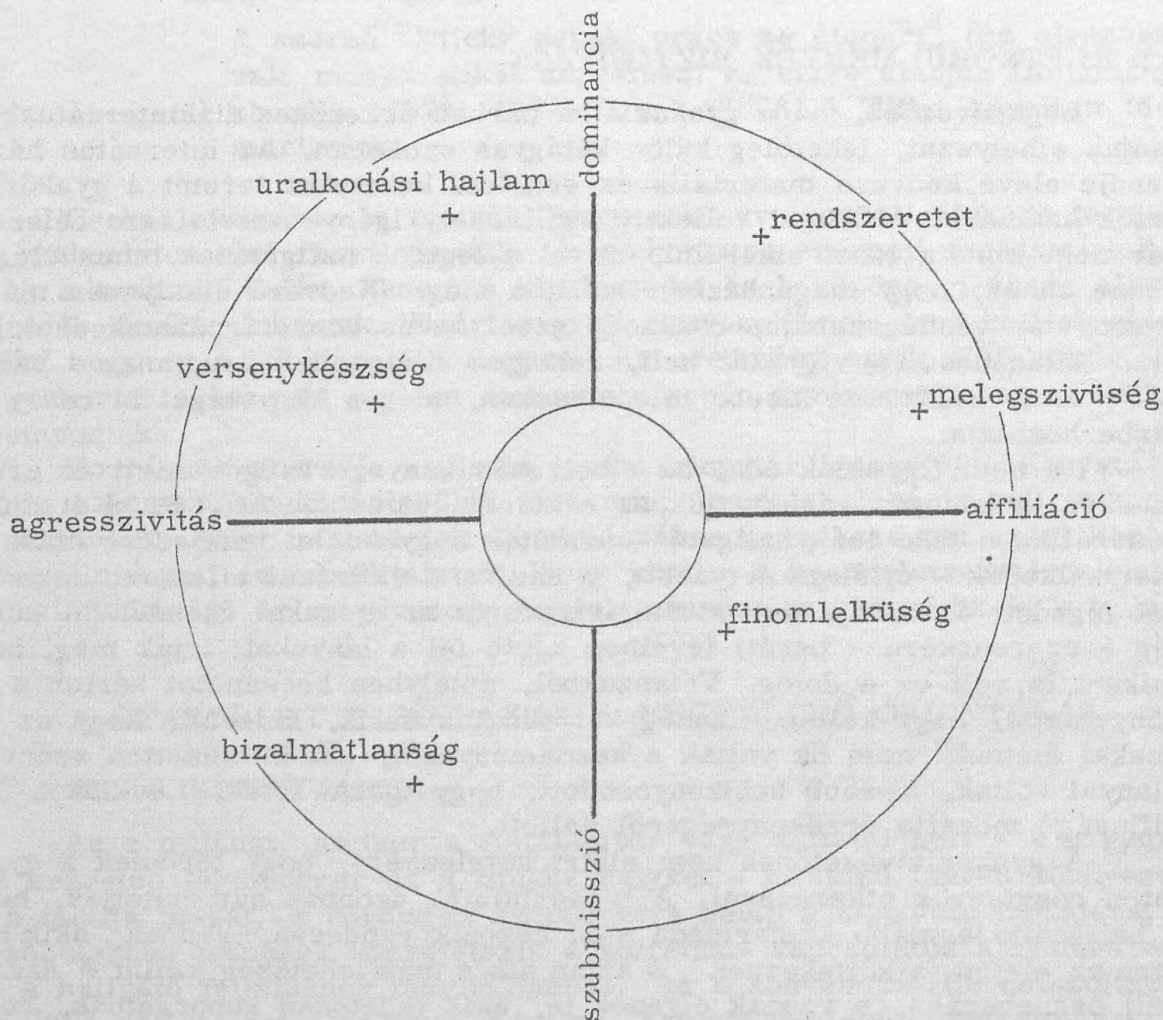
Mindent összevéve: az elhelyezés, az étkezés és az egészségi állapot állandó figyelemmel kísérése egyszerre pedagógiai és erkölcsi kötelesség, az eredményes gyakorlat előfeltétele.

ISMERKEDÉS A KÖNYVTÁRRAL

Már az eddig elmondottakból következik, hogy tudatosan kell küzdenünk a hallgatók apriori megítélése ellen. Wells már 1907-ben leírta ezt a jelenséget, illetve káros voltát. Tudatositanunk kell magunkban, hogy a

gyakorlatra jelentkezőknek sok lélektani nehézséggel kell megküzdeniük a "betoppanás" pillanatában, amiket még az utazással járó fizikai fáradtság is tetézhethet.

Rá kell szoktatnunk magunkat valamiféle objektívabb értékelő rendszerre, s értékelésünkben a hallgató magatartásától, a gyakorlat során kitárulkozó tehetségétől függően, el kell végeznünk a megfelelő korrekciókat. Igen jó "segédletnek" bizonyulhat pl. Leary négy dimenziós jellemrendszere, amely így ábrázolható grafikusán:

A dominancia-szubmisszió tengely az alkalmazkodás, az agresszivitás-affiliáció tengely pedig a barátkozás szempontját érvényesíti. Az egyes tengelyeket elválasztó térben el lehet helyezni minden jellemvonást. E jellemvonások erősségét a belső körhöz való közelség adja meg.

A gyakorlókat nemcsak az igazgató vagy a gyakorlatvezető neveli, hanem a könyvtár egész személyzete. A személyzet, illetve a hallgatók erkölcsi és lélektani felkészítésénél abból kell kiindulni, hogy Csehszlovákiában - igen helyesen - gyakorló párokat küldenek egy-egy könyvtárba. Ennek előnyei a következők:

1. Az általában egymással baráti viszonyban lévő párosok erkölcsi támaszra találhatnak egymásban, mintegy felére csökkentik az első pillanatok

és napok lélektani megterhelését, kiségitik egymást, s a könyvtár kollektívájával végül is nem egyedileg, hanem szociológiai csoportot alkotva lépnek kommunikativ kapcsolatba,

2. a gyakorlat "megpróbáltatásai" közepette a hallgatók korábbi morális-baráti kapcsolatai tovább szilárdulhatnak, s ennek során a szubjektív énről a reflexív éntre terelődik a hangsúly,

3. a gyakorlók között, ha időben lenyesegetjük a féltékenység hajtásait, egészséges versenyszellem alakul ki,

4. csökken a gyakorlatok költség- és energiakihatása.

A "beszállásolást" követően szokott sor kerülni a könyvtárral való előzetes ismerkedésre, ami általában a könyvtár tüzetes megtekintéséből és a munkarend megismeréséből áll. Ezt igen körültekintően kell elvégezni, s eleve hangsúlyt kell benne adni a könyvtári munka lényegének, az olvasóra való orientáltságnak.

A könyvtár megtekintése közben ne mondjunk ilyen - indoklások nélküli - szöveget: "Itt van a tudományos irodalom, balra található a költemények, fönt folyik a gyarapítás, elől helyezkednek el - helyhiány miatt - a 'kilencszázas' művek." Ehelyett így kell beszélni: "A 'kilencszázas' művek egy részét, az utleírásokat és az életrajzokat nemcsak a helyhiány miatt helyeztük el a kölcsönzőpult mellett. A 'kilencszázások' közül ui. az utleírások és az életrajzok a legkeresettebbek, s ez a megoldás az olvasók és a könyvtárosok kezeügyébe helyezte ezeket; ez az irodalom ezenfelül a politikai ismereteket is népszerűsíti. A modern utleírás egyszerűre nyújt társadalom- és természettudományos ismereteket."

A hallgatók kezdetben a könyvtárat statikus képződménynek látják. Ez itt van, az meg ott. Ez ilyen, az meg olyan. A könyvtár megtekintése közben eleve fel kell hívunk a figyelmüket arra, hogy a könyvtárban minden dolognak története van, minden dolog állandóan fejlődik, mégpedig a racionalitás, a jobb használhatóság irányában. De mindez sohasem válhat abszolúttá, minden könyvtárra nézve kötelezővé. Ne takarékoskodjunk tehát a bemutatás közben az olyanféle fordulatokkal, mint: "egyelőre így osztályozunk", "lehet, hogy láttak már tökéletesebb rendszert is, de...", "még nem vagyunk elégedettek ezzel a dologgal" stb.

A könyvtár részletező bemutatása után, miközben úgy tekintjük a hallgatókat, mint a holnapi szakembereket, sőt: mint holnapi munkatársainkat, szokott sor kerülni a munkatársak kötelmeinek, a könyvtár munkarendjének megbeszélésére. Ügyeljünk arra, hogy az ezzel kapcsolatos dolgok értelmét is felfogják a gyakorlatozók. Fel kell ébresztenünk a felelősségérzetüket, azaz a hallgatókban tudatosítanunk kell annak szükségességét, hogy a feladatokhoz és a környezethez már nem diákként kell viszonyulniuk. A diák és a dolgozó között az a legnagyobb különbség, hogy a dolgozónál erősebb az a felelősség és annak tudata, hogy egy nagyobb kollektiva - szociális csoport - tevékenységébe kell bekapcsolódniuk. Így hát e beszélgetés semmiképp se legyen olyan, mint valamiféle új órarend ismertetése. Etikailag alapon kell állnia.

A GYAKORLAT MÁSODIK FÁZISA A KOMMUNIKÁLÁS

A gyakorlatok során a hallgatók kommunikativ kapcsolatba lépnek mind a könyvtár dolgozóival, mind az olvasókkal. Az olvasókkal való fog-

lalkozást, annak megtanulását és begyakorlását kell tulajdonképpen a gyakorlatok végső céljának tekinteni. A gyakorlatra küldő képző intézmények is így gondolják a dolgot, s ezért igen bőséges kifejtésben írják elő, hogy mi mindenben kell hallgatóiknak átesniük az üzemi gyakorlat tartama alatt. Egyetlen hiba, hogy ezekben az előírásokban megfelelnek a gyakorlatra küldött hallgatók jellemzéséről, s általában nincs lehetőség arra, hogy a gyakorlatokat megelőzően a gyakorló könyvtárak vezetői és az iskola oktatói személyesen is találkozzanak egymással.

A gyakorlaton lévők és a munkatársak kapcsolata úgy jellemezhető, hogy a hallgatók tudatosan-öntudatlanul utánozzák az őket körülvevő mikrotársadalom erkölcsi tulajdonságait és a benne lévő egyedek magatartásformáit. A fiatalok eközben nem veszik észre, hogy a munkamegosztásban más-más helyet elfoglaló dolgozók tevékenysége végül is egyetlen cél szolgálatában, azaz az olvasók kiszolgálásában és ellátásában összegeződik. Különösen áll ez a nagykönyvtárakra, ahol a gyakorlatlan fiatal önmagától csak igen nehezen tudja felfedezni a munkának ezt az egyetlen erkölcsi-társadalmi aspektusát.

Éppen ezért az lenne a kívánatos, ha a hallgatók gyakorlatukat kis-egy-vagy néhány személyes - könyvtárakban kezdenék, mivel ezekben minden könyvtáros tevékenységében közvetlenül megpillantható a könyvtárak társadalmi funkciója, az olvasók ellátása.

Határozott különbséget kellene tenni az év közbeni, esetenkénti gyakorlatok és az összefüggő termelési gyakorlatok felfogásában, értelmezésében is. Mig az első típus legfontosabb feladata, hogy a hallgató egy-egy résztevékenységben szerezzék meg a szükséges jártasságot, addig a második típusé, hogy szintetizálhassa ismereteit, s ezek alapján komplex funkcionális képe alakuljon ki a könyvtárról. Ennek ellenére gyakori pl. az ilyen eset: a gyakorló pár utasítást kap arra, hogy számozza be a leltárkönyvet, és vegye leltárba a legújabb gyarapodást. A munka elvégzését sürgetik, de nem mondják meg a hallgatóknak, hogy az elmaradást a munkakörileg illetékes könyvtáros betegsége okozta. A nagy sietségben hiba esik a számozásban, s itt-ott felcserélődnek a könyvbe irt leltári számok is. A hiba kibukását heves "letolás", "leckéztetés" követi. A hallgatók kettős megaláztatáson esnek át: azt csináltatták velük ami nem is lett volna az ő feladatuk, s ráadásul még szidalmazták is őket jószándéku tüsténkedésük miatt. A következmény nem lehet más, mint "megszakadó", "befagyó" kommunikáció.

A képző intézmények azt kívánják, hogy a gyakorlatok programja legyen változatos. Ezt - szó volt már róluk - az összefüggések feltérképezése érdekében biztosítani is kell, de semmiképp sem akarhatjuk, hogy közben tökéletes cimleírók, szakozók, bibliográfusok és olvasószolgálatosok kerüljenek ki a kezünk alól. A foglalkozások közben ne rekedjünk meg valamely részletkérdés, részletszabály elsajátíttatásánál, hanem mutassunk rá, hogy az éppen végzett munka miként illeszkedik a folyamat egészébe, milyen jelentősége van a folyamaton belül.

Külön jelentősége van annak, hogy a szabályzatok holt betűit konkrét példákön elevenítsük meg a gyakorlók előtt. Így pl. az alábbi szituáció-pár igen alkalmas arra, hogy megérezzük: mikor kell elnézőeknek lenniük és mikor szigorúaknak:

Egy kis cigányfiu bejelenti, hogy elvesztette a kikölesönzött könyvet. A gyakorló hallgató pénzbeli térítést követel tőle. A vezető visszavonja a követelést, mivel tudja, hogy különben elvesztené kis olvasóját.

Egy diák kétszeres árat kínál térítésként a könyvtárnak egy általa állítólag elvesztett beszerezhetetlen kézikönyvért. A gyakorló hallgató bele is menne ebbe az "üzletbe", csakhogy a vezető ismét közbelép: a kézikönyv fotókópiájának árát kéri a diáktól. Másnapra megkerült az elveszett kézikönyv.

A hallgatók igen kritikusan viseltetnek a könyvtárosok magatartásával szemben, s néha hajlamosak a túlzó megítélésekre, illetve arra, hogy ne lássák a jelenségek mögötti valóságot. A gyakorlatvezetőnek figyelmeztetnie kell a hallgatókat ítéleteik megalapozására és a méltányosságra. Jó példák erre a következők:

Egy olvasó érdeklődik a kölcsönző könyvtárostól, hogy ki írta az N. című népszerű regényt. A könyvtárosnak nem jut eszébe a név, és - önkéntelenül védve presztizsét - kitérő választ ad. A gyakorló hangosan javítja ki a hibát. A vezető megmagyarázza neki, hogy a kollégák hibáit nem szabad ilyen feltűnően korrigálni.

Előfordul - nem is olyan ritkán - a protekciós kölcsönzés. Ha ezt elítélik a hallgatók, teljes joggal teszik. Vannak azonban látszat-protekciók is: ezek okait mindig fel kell tárni a hallgatók előtt (pl. az újdonságok első megtekintésére méltatott olvasó a könyvtár önkéntes és díjazatlan ismeretterjesztője, s a beszerzés első áttekintésére, sőt az első kölcsönzésre is ezért jogosult).

Összegezve: az egész kommunikációs folyamatnak azt kell céloznia, hogy a gyakorló hallgatók minden munkamozzanatban az olvasók minél jobb ellátásának eszközét lássák meg. S ha e munkamozzanatokat végző könyvtárosok szorgalmasan dolgoznak, a fiatalok - a reménykedés generációja - bizonyára szívesen oldják meg az összes kitűzött feladatokat.

A GYAKORLAT HARMADIK FÁZISA AZ AKKOMODÁCIÓ

Az akkomodáció minősítéseken keresztül fejeződik ki. A végső minősítést, azaz a gyakorlat zárójelentését egy sor részminősítés, részmegfigyelés eredőjének kell tekinteni. Mint ahogy az apriori minősítéstől, úgy az utólagos, a hallgatókkal meg nem beszélt, csak az iskolának megirt minősítéstől is óvakodnunk kell. A minősítés az egész könyvtári kollektiva folyamatos feladata, mondhatni naprakészen kell vezetni, s a hallgatóknak a zárómegbeszélésen ugyanazt mondani, amit később az iskolának is megírunk. Különben utólagos megnevelés, harag, hosszadalmas - levelezéses - kimagyarázkodás kerekedhet belőle. A folyamatos ellenőrzés, a stiklik el nem nézése, másrészt a fiatalok életkori sajátosságainak megértése vezethet csak megbízható minősítéshez.

Ha a gyakorlat e végső fázisát is sikeresen, igazságosan abszolváljuk, bizvást reménykedhetünk abban, hogy a hallgatók erkölcsileg is jelentős élményekkel távoztak könyvtárunkból. S mi sem fogjuk megbánni erőfeszítéseinket, hisz a szocialista könyvtárügy jövője nemcsak a tökéletes épületektől, automatikus liftektől és készülékektől függ, hanem attól az emberi utánpótlástól is, amely fogékonyvá vált a társadalmi szépségek és a társadalom szolgálata iránt.